

Eduskunta 14.9.2016

Lähetekeskustelu valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomuksesta vuodelta 2015

Jaakko Jonkka

Arvoisa puhemies. Arvoisat kansanedustajat.

Kiitän tilaisuudesta saada esitellä oikeuskanslerin kertomusta vuodelta 2015.

Toimintakertomus antaa kuvaa siitä, minkälaisia kysymyksiä oikeuskanslerinvirastossa on vuoden aikana käsitelty ja millaisia kannanottoja niihin on esitetty. Poimin käsiteltyjen asioiden laajasta kirjosta muutamia ääriäilaitoja.

Pohdittavina olleet aiheet ulottuivat Suomen ja Naton välisistä yhteistyökuvioista koulun sisäilmaongelmiin. Lausuntoja annettiin yhtäältä tiedustelulainsäädännön ja toisaalta varhaiskasvatulainsäädännön uudistamisesityksistä. Ratkaisuissa käsiteltiin niin ydinvoimalaitoksen rakennusluvan edellytyksiä kuin työnhakijan ja toimeentulotuen hakijan oikeusturvaongelmia.

Oikeuskanslerinvirasto on näköalapaikka yhteiskuntaan, jossa esiintyvät oikeudelliset kysymykset heijastuvat tavalla tai toisella virastoon. Monesti ne tulevat tuota pikaa myös konkreettisesti työpöydille.

Kertomusvuosi oli oikeuskanslerinviraston toimintaympäristössä poikkeuksellisen vaiherikas. Taloudellinen tilanne ja sen korjaustarpeet työllistivät päättäjiä ja loivat yleistä huolestuneisuutta. Painetta lisäsi äkillisesti ryöpsähtänyt maahanmuutto sen vaatimine toimenpiteineen ja seurausilmiöineen. Mieliin nousi kysymyksiä, voiko totutunkaltainen hyvinvointivaltio ylipäänsä enää kestää ja miten käy oikeusvaltion. Kaikkea hyvää ei riitä kaikille, mutta riittääkö oikeuttakaan? Ihmisten turvallisuudentunne oli monista syistä koetuksella.

Tällaiset huolet kuulsivat taustalla monissa oikeuskanslerinvirastoon tulleissa yhteydenotoissa. Kantelut oikeuskanslerille ovatkin varsin hyvä yhteiskunnallisen tilanteen ilmapuntari. Tosin on otettava huomioon sekin, että kaikkein suurimmassa avun tarpeessa olevat eivät välttämättä kykene kantelemaan. Tämän vuoksi laillisuusvalvonnan on herkällä korvalla kuunneltava heikkojakin signaaleja.

Ihmisten ajankohtaiset huolet näkyvät myös kertomuksen alkulehdille painetuissa ratkaisijoiden puheenvuoroissa.

Apulaisoikeuskansleri Risto Hiekkataipale käsittelee työhön ja työttömyyteen liittyviä kysymyksiä laillisuusvalvojan näkökulmasta. Hänen puheenvuorostaan käy ilmi, miten kauas ulottuvia jälkiä pitkäaikaistyöttömyydellä ja sen seurauksilla saattaa olla.

Omassa puheenvuorossani pohdin oikeuskanslerin roolia oikeusvaltion puolustajana sekä oikeuden ja politiikan rajapintaa. Tähän pohdintaan on syynsä: Oikeusvaltion rajoja ja periaatteita ollaan näinä aikoina haastamassa monesta suunnasta – joskus sinänsä hyvienkin arvojen ja tavoitteiden nimissä. Laillisuusvalvonnalta edellytetään tässä kohdin korostettua valppautta ja harkintakykyä – ja myös omien rajojensa tiedostamista.

Perusoikeuksien tinkimätön kunnioittaminen on yksi oikeusvaltion tunnusmerkeistä. Mutta näitäkin säännöksiä joudutaan tulkitsemaan ja joskus myös punnitsemaan. Perusoikeussäännöksillä on kova juridinen ydinalueensa, mutta mitä etäämmälle siitä mennään, sitä enemmän tulkintaan tulee mukaan arvostuksenvaraisuutta. Säännöksiä sovellettaessa joudutaan arvioimaan, missä menee oikeuden ja politiikan raja. Milloin tulkinnassa ollaan jo oikeuden tuolla puolen - alueella joka kuuluu pikemmin arvopoliitikoille kuin juristille? Jos tämä raja hämärtyy, on olemassa vaara, että politiikka tulee tulkintaan oikeuden kaavussa - tai toisinpäin: arvot teknistyvät juridisiksi minimivaatimuksiksi.

Oikeuden ja politiikan – ja yleisemmin sanottuna asiantuntijatiedon ja poliittisen ohjauksen - sekoittuminen on lähimmillään luonnollisesti lainvalmisteluprosessissa. Tämän asian eteen joudutaan todennäköisesti yhä useammin kuin taloudellisessa niukkuudessa on sovittava yhteen eri suuntaisia arvo- ja tavoitepohjaisia intressejä ihmis- ja perusoikeusnormien asettamisessa raameissa.

Arvoisat kansanedustajat

Otan vielä esille yhden kysymyksen, jota olen kosketellut myös puheenvuorossani, nimittäin yhteiskunnallisen legitimitietin. Oikeusvaltion toimivuuden kannalta on keskeistä, että julkisten tehtävien hoito perustuu lakiin. Mutta yhtä tärkeää on, että ihmiset luottavat niitä hoidettavan oikeudenmukaisesti. Jos luottamus tähän murenee ja päätösten yleinen hyväksyttävyyys heikkenee, julkisen vallan legitimitietti kärsii.

Tässä on oikeuskanslerillakin oma roolinsa. Oikeuskanslerin laillisuusvalvonnan syvällisin merkitys onkin mielestäni siinä, että organisaatioiden ulkopuolinen ja riippumaton laillisuusvalvonta tukee luottamusta julkisen päätöksenteon lainmukaisuuteen. Siihen kuuluu niin lopputuloksen oikeellisuus kuin se, että itse menettely koetaan oikeudenmukaiseksi.

Ajoittain esitetään epäilyjä siitä, että viranomaistoimintaan olisi ulkoapäin puututtu objektiivisuutta vaarantavalla tavalla. Tällaisia epäilyjä syntyy muun muassa virkanimitysten yhteydessä. Valvonnassa on siten tärkeää kiinnittää huomiota myös päätöksentekoprosessiin ja pyrkiä avaamaan sitä. Näin voidaan yhtäältä paljastaa päätöksentekoa rasittavia epäasiallisia vaikuttimia ja toisaalta hälventää aiheettomia epäluuloja. Laillisuusvalvonnan tästäkin puolesta on käsillä olevassa kertomuksessa esimerkkejä.

Arvoisa puhemies, hyvät kansanedustajat!

Olen kosketellut tässä puheenvuorossa eräitä mieltäni laillisuusvalvojana askarruttavia yleisen tason kysymyksiä. En ole halunnut rasittaa kuulijoita kertomukseen sisältyvillä yksityiskohdilla ja tilastoilla. Pari toimintaamme kuvaavaa tunnuslukua haluan kuitenkin mainita.

Olemme asettaneet tavoitteeksi saada kaikki kantelut ratkaistuksi yhden vuoden aikana. Tämä tavoite on käytännöllisesti katsoen saavutettu. Yli vuoden vireillä olevia kanteluita on tällä hetkellä vain muutama. Keskimäärin kantelut ratkaistaan vajaassa kolmessa kuukaudessa.

Valtioneuvoston valvonnan tärkein muoto on yleisistuntoon menevien asioiden ennakollinen tarkastus. Tämän ns. listatarkastuksen merkitystä osaltaan kuvastaa se, että esittelylistoista noin 15 %:ssa havaitaan korjaamista vaativia puutteita tai virheitä.

Valtioneuvoston valvontaan liittyvissä tehtävissä on kyettävä reagoimaan tarvittaessa hyvinkin nopeasti, laadusta kiireessäkin tinkimättä. Oikeuskanslerinviraston laajan tehtäväkentän mukanaan tuoma henkilöstön monipuolinen asiantuntemus on tämän tavoitteen saavuttamisessa avainasemassa.